

Балабін В. В.,

кандидат філологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
 професор кафедри військового перекладу та спеціальної мовної підготовки
 Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИМОГИ ДО ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Анотація. Автор аналізує основні вимоги до військового перекладача, що мають бути враховані під час розробки нових стандартів вищої освіти та професійних стандартів за результатами вивчення функцій службової діяльності, уточнення змісту й структури професійної компетентності військового перекладача, що є одним із завдань теорії військового перекладу.

Ключові слова: перекладознавство, теорія військового перекладу, військовий перекладач, вимоги до військового перекладача.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції України та реформування системи вищої освіти актуальним стає питання подальшого вдосконалення системи підготовки військових перекладачів для Збройних Сил України та інших відомств сфері національної безпеки і оборони, яка з 1993 року успішно здійснюється в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка [1]. Основні вимоги до військового перекладача мають бути враховані під час розробки нових стандартів вищої освіти, уточнення існуючих професійних стандартів, за результатами вивчення функцій службової діяльності, визначення змісту й структури професійної компетентності військового перекладача, що є одним із завдань теорії військового перекладу [2, с. 107].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематиці визначення вимог до військових перекладачів присвячено праці Л.Л. Нелюбіна [3], В.В. Балабіна [4], П.П. Банман [5], Н.М. Романенко і Е. Шагардиної [6], Е.К. Шорина [7]. Теоретичні підходи й практичні рекомендації щодо підготовки перекладачів розглядаються в працях Л.Л. Нелюбіна [8; 9], М.Я. Цвілінга [10], Л.К. Лагишева і В.І. Провоторова [11], Р.К. Міньяр-Белоручева [12], І.І. Халєєвої [13], О.Р. Поршневої [14], О.І. Чердиченка [15].

Метою статті є визначення основних вимог до військового перекладача, які мають бути враховані під час розробки нових стандартів вищої освіти та удосконалення існуючих професійних стандартів [16; 17].

Виклад основного матеріалу. Військовий перекладач є головним суб'єктом системи лінгвістичного забезпечення військ, ядром якої слугує перекладацьке супроводження. За визначенням військовий перекладач – це «офіцер-філолог, який володіє сформованими на професійному рівні міжкультурними, білінгвальними, психолінгвістичними, мовленнєво-розумовими компетенціями для виконання функцій і завдань службової діяльності» [18, с. 13]. Функції службової діяльності військового перекладача представляють собою узагальнені за професійними напрямками види військово-спеціальних завдань, що безпосередньо покладаються на військового перекладача, на підставі яких формуються вимоги до його професійної компетентності.

У перекладознавстві вимоги до військового перекладача уперше сформулював Л.Л. Нелюбін у 1972 році у передмо-

ві до підручника з військового перекладу англійської мови [19, с. 13]. Підручник було перероблено і перевидано у 1981 році, проте вимоги до військового перекладача залишилися без змін [20, с. 10]. У подальшому ці вимоги майже дослівно (за винятком неодмінних ідеологізмів тих часів про «відданість соціалістичній Батьківщині, комуністичній партії і радянському уряду») увійшли до авторитетного Тлумачного перекладознавчого словника Л.Л. Нелюбіна [3, с. 230].

На жаль, вимоги до військового перекладача зовсім не розглядаються в спеціалізованій монографії Г.М. Стрелковського, яка присвячена проблемам теорії і практики саме військового перекладу [21].

Сьогодні прийнято конкретизувати вимоги до перекладачів через поняття компетентностей. Насамперед, наголосимо, що спеціальні вимоги до військового перекладача мають базуватися на загальних вимогах до його професійної компетентності, складовими частинами якої, на думку відомого українського перекладознавця О.І. Чердиченка, є: *культурна компетенція* [15, с. 232] (обізнаність з рідною культурою та відповідний ступінь акультурації – прилучення до іншомовної культури); *мовна компетенція* [15, с. 234] (опанування норм вихідної та цільової мов, що «сприяє виробленню умінь легко змінювати код усного і письмового висловлювання і застосовувати різні типи лексико-граматичних трансформацій з метою збереження норми цільової мови» [15, с. 233], і яка «покликана забезпечити еквівалентність перекладу щодо оригіналу на двох основних рівнях: системному (формальному) і текстовому (комунікативному)» [15, с. 234]; *референційна компетенція* [15, с. 234] (яка «є передумовою успішної роботи перекладача в конкретній галузі (технічній, юридичній, дипломатичній, мистецькій тощо)»; *технічна компетенція* [15, с. 234] («яка передбачає уміння користуватися різноманітними засобами добування інформації»); *стилістична компетенція* [15, с. 235] («яка передбачає глибоке знання мовленнєвих (або дискурсивних) жанрів та їхньої стилістики, адже саме від неї залежить вибір виражальних засобів»); *фонетична компетенція* для усного перекладу [15, с. 236] («аудіювання та вимовляння як у рідній, так і в іноземній мовах».

На важливості референційної компетенції для перекладача наголошує також і Л.Л. Нелюбін: «Якщо перекладач не має вузькоспеціальної, вузькогалузевої підготовки, він повинен заповнити цю прогалину, систематично вивчаючи спеціальну літературу, слідкувати за новинками в даній галузі, збагачувати свою пам'ять знаннями фахівців, з якими він спілкується на роботі, переймати досвід своїх колег по роботі» [8, с. 232].

Л.Л. Нелюбін підкреслює, що «уміння користуватися *робочими джерелами інформації* – найголовніше в спеціальності технічного перекладача». Від перекладача вимагається «творчий підхід до перекладацької роботи, пов'язаний із внутрішньо вірною передачею думки й емоції автора», уникати дослівно-

го, буквального перекладу, калькування оригіналу, прагнення «передати не окремі слова (це буде буквализм) і не окремі конструкції (калькування)», а «думку автора з усіма її відтінками, ... виокремлюючи в кожній фразі центральний елемент думки... Перекладач повинен уміти вийти зі скрутного стану, коли в рідній мові відсутній ідеальний еквівалент тому або іншому слову чи поняттю оригіналу» [8, с. 232].

Попри всю різноманітність вимог, які висуваються до перекладача тим чи іншим видом (типом) матеріалу, що підлягає перекладу, попри різницю в ступені обдарованості й творчої ініціативи перекладача, в обсязі та характері відомостей, необхідних у тому чи іншому випадку, загальними є два конкретних завдання, які перекладачеві необхідно виконати: перше – правильно зрозуміти зміст тексту, що пред'явлений, і друге – точно й повно (адекватно) передати його зміст засобами іншої мови. Для цього необхідно, як наголошує Л.Л. Нелюбін, перш за все, зрозуміти, усвідомити, витлумачити самому собі за допомогою мовних образів те, що слід перекласти, проаналізувати зміст повідомлення, виявити ту чи іншу складність вихідного тексту, критично його оцінити, а по-друге – знайти й обрати відповідні мовні засоби вираження з урахуванням всіх особливостей структури, стилю, лексики й граматики, в поєднанні з бездоганною правильністю мови, на який робиться переклад [9, с. 78].

Із цією метою Л.Л. Нелюбін пропонує дотримуватися таких основних правил:

Правило 1. Знання певного мінімуму лексичних одиниць іноземної мови.

Правило 2. Знання граматики й стилістики іноземної мови.

Правило 3. Знання основ теорії перекладу.

Правило 4. Володіння технікою й методикою перекладу.

Правило 5. Широке використання в перекладі всього багатства літературної мови перекладу.

Правило 6. Глибоке володіння фоновими знаннями.

Правило 7. Знання реалій країни, з мови якої робиться переклад.

Правило 8. Знання предметної галузі, до якої належить текст перекладу.

Правило 9. Знання відповідних типів перекладу та вміння реалізувати їх на практиці.

Правило 10. Прагнення до адекватного перекладу, виходячи з ситуації й сфери спілкування.

Правило 11. Неухильне дотримання основних положень Хартії перекладача [9, с. 78].

Розглянемо далі спеціальні вимоги до військового перекладача. На думку Л.Л. Нелюбіна, практична діяльність військового перекладача-референта «вимагає спеціальної підготовки, навичок і вмінь». Він вважає, що військовий перекладач має бути *універсальним*, а не вузькопрофільним фахівцем: підготовка військового перекладача-референта має охоплювати «всі види й способи перекладу»: письмовий переклад статутів і документів, усний переклад при радіообміні, двосторонній переклад при бесіді на військові теми, синхронний переклад, роботу з військовою кореспонденцією, анотування й реферування військових, військово-технічних і військово-політичних текстів. Тому вимоги, що висуваються до військового перекладача та які зумовлені специфікою його роботи, є «винятково високими» [3, с. 230; 19, с. 13; 20, с. 10].

Л.Л. Нелюбін узагальнює вимоги до військового перекладача за п'ятьма напрямками, що включають:

1) високу морально-політичну свідомість і витримку, глибоке розуміння свого патріотичного обов'язку й національних завдань, пильність і непримиренність до ворога та його ідеології, безмежну відданість;

2) високу професійну підготовку, глибокі оперативно-тактичні та військово-технічні знання, що необхідні для особистої участі перекладача-референта в забезпеченні практично всіх сторін бойової діяльності й життя військ; достатню психологічну підготовку для успішної роботи в умовах вогневого впливу, гарну фізичну підготовку, а також наявність практичних навичок роботи на технічних засобах зв'язку, особливо в умовах перешкод і в складній обстановці;

3) глибоке знання рідної й іноземної мов і вміння правильно, грамотно й швидко передавати цими мовами необхідну інформацію;

4) вільне володіння військовою уставною мовою, що передбачає міцне знання й чітке розуміння смислу й змісту рідної та іноземної військової (оперативно-тактичної, командно-штабної й військово-технічної) термінології, військової справи й особливостей організації армій відповідних іноземних держав, їхньої стратегії, оперативного мистецтва й тактики, озброєння й бойової техніки;

5) бездоганне володіння в повному обсязі навичками всіх видів письмового й усного перекладу, що має забезпечувати вільне перемикання з однієї мови на іншу на основі вмілого використання знань, отриманих в галузях лексики, фразеології, граматики й стилістики обох мов [3, с. 230; 19, с. 13; 20, с. 10].

Вимоги до військового перекладача розкривають сутність і зміст його кваліфікації й компетентностей та найбільш повно конкретизуються в професійних стандартах [16; 17], які вбирають в себе понад двадцятип'ятирічний досвід підготовки військових перекладачів у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ВІКНУ) для проходження військової служби на посадах «перекладач», «перекладач-референт», «старший перекладач», «редактор», «начальник бюро перекладів», «офіцер інформаційного відділу», «старший офіцер інформаційного відділу», «асистент/викладач іноземної мови» [4, с. 20].

Члени державної екзаменаційної комісії 1998 року відзначали у звіті про підсумки державної атестації, що перші випускники-військові перекладачі були готові до виконання сукупності спеціальних професійних завдань діяльності військового перекладача, а саме – «опанували прийоми та техніку послідовного перекладу (переклад на слух, двосторонній переклад), здійснювали зорово-усний переклад (з аркушу), володіли методикою перекладу та редагування письмових текстів різних жанрів і стилів, уміли укладати глосарії та словники, складати різні види інформаційно-звітних документів, організувати та особисто проводити заняття з іноземної мови, готувати анотації, реферати, огляди інформаційних джерел, складати офіційні документи українською та іноземною мовами з використанням технічних засобів у відповідності з діючими правилами та нормами діловодства, керувати особовим складом тощо [4, с. 21].

Професіоналам-науковцям та викладачам з військового перекладу зрозуміло, що спеціальні вимоги до підготовки військового перекладача висуваються замовником саме у сфері лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ) – «комплексу спеціальних заходів, завдань, процедур і процесів прикладного й фундаментального характеру у військово-політичній, вій-

ськово-технічній та військово-спеціальних сферах діяльності Збройних сил України, що здійснюються з метою реалізації міжкультурної (комунікативно-посередницької), лінгвокраїнознавчої (інформаційно-аналітичної), лінгвопедагогічної (дидактично-діагностичної), військово-термінологічної (нормативно-кодифікуючої) та лінгводослідницької (науково-пошукової) функцій, які потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної компетенції виконавці» [18, с. 13].

Більш того, військовий перекладач є головним *суб'єктом* системи ЛЗВ, основу якої складає перекладацьке супроводження, що полягає в здійсненні військовим перекладачем «міжкультурної комунікативно-посередницької діяльності у формі усного, письмового, послідовного і синхронного перекладу, адаптованого транскодування (переказу, оповідання), реферування, анутовання й редагування текстів загальновійськової, військово-політичної, військово-технічної та військово-спеціальної тематики» [22, с. 123].

Сьогодні спеціальні вимоги до військового перекладача в черговий раз уточнюються з урахуванням прийняття нових проектів стандартів вищої освіти та змін професійного стандарту офіцера тактичного рівня Збройних Сил України, що представляє собою нормативний документ, в якому визначено сукупність вимог до кваліфікації військового фахівця, його компетентностей, що формуються в ході освітньої діяльності, а також результатів навчання, які базуються на профілі програми спеціалізації і описують те, що військовий фахівець знає, розуміє і здатний виконувати після завершення програми [23, с. 17].

Висновки. Військовий перекладач є головним *суб'єктом* системи ЛЗВ, основу якої складає перекладацьке супроводження, що полягає в здійсненні військовим перекладачем «міжкультурної комунікативно-посередницької діяльності у формі усного, письмового, послідовного і синхронного перекладу, адаптованого транскодування (переказу, оповідання), реферування, анутовання й редагування текстів загальновійськової, військово-політичної, військово-технічної та військово-спеціальної тематики» [22, с. 123].

Література:

1. Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/viys%60kovogo-perekladu-ta-spets/>.
2. Балабін В.В. Завдання теорії військового перекладу // «Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві». Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23-24 березня 2018 року). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 108 с. С. 105–107.
3. Нелюбин Л.Л. Требования к военному переводчику // Толковый переводоведческий словарь. 5-е изд. М.: Флинта: Наука, 2008. С. 230–231.
4. Балабін В.В. Професійна компетентність військового перекладача // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. К., 2002. № 7. С. 20–23.
5. Банман П.П. Военный переводчик: требования и компетенции. – Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. 2015. № 2(12). С. 106–112.
6. Романенко Н.М., Шагардинова Е. Методологические основы профессиональной подготовки военных переводчиков. Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. 2017. № 4. С. 28–33.
7. Шорин Е.К. Проблемы развития профессиональной компетентности военных переводчиков // Интеграционные процессы в науке в современных условиях. Сборник статей Международной научно-практической конференции: в 3 частях. 2017. С. 120–123.
8. Нелюбин Л.Л. Требования к переводчику // Толковый переводоведческий словарь. 5-е изд. М.: Флинта: Наука, 2008. С. 231–233.
9. Нелюбин Л.Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект): учеб. пособие. М.: Флинта: Наука, 2009. 216 с.
10. Цвиллинг М.Я. Профессиональные требования к личности переводчика и обучение переводу // Информационно-коммуникативные аспекты перевода: Сборник научных трудов. Нижний Новгород, 1998. С. 141–150.
11. Латышев Л.К., Провоторов В.И. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе: Уч.-метод. пос. 2-е изд. М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. 136 с.
12. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком? М.: Готика, 1999. 176 с.
13. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков). М.: Высш. шк., 1989. 240 с.
14. Поршнева Е.Р. Междисциплинарные основы базовой лингвистической подготовки специалиста-переводчика: дис. ... д-ра пед. наук. Казань, 2004. 426 с.
15. Чердниченко О.І. Складові професійної компетенції перекладача // Чердниченко О.І. Про мову і переклад. К.: Либідь, 2007. С. 230–237.
16. Балабін В.В., Кременецкий Б.В., Левчик В.В., Лісовський В.М. Професійний стандарт офіцера тактичного рівня Збройних Сил України з військового перекладу (ВОС 390400) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. К., 2016. 54 с.
17. Балабін В.В., Кременецкий Б.В., Левчик В.В., Лісовський В.М. Професійний стандарт офіцера тактичного рівня Збройних Сил України з військового перекладу (ВОС 390400) другого (магістерського) рівня вищої освіти. К., 2016. 41 с.
18. Балабін В.В. Теоретико-концептуальні основи військового перекладу. Філологічні трактати. Том 10. № 1. 2018. С. 7–18. URL: <http://tractatus.sumdu.edu.ua/Arhiv/2018-1/3.pdf>.
19. Нелюбин Л.Л. Введение. Военный перевод и его особенности // Учебник военного перевода: Англ. яз. М.: Воениздат, 1972. С. 13–37.
20. Нелюбин Л.Л. Введение. Военный перевод и его особенность // Учебник военного перевода: Английский язык. Общий курс; под ред. Л.Л. Нелюбина. М.: Воениздат, 1981. С. 10–32.
21. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода: Немецкий язык. М.: Воениздат, 1979. 272 с.
22. Балабін В.В. Перекладацьке супроводження як основа лінгвістичного забезпечення військ // Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» / за заг. ред. В.В. Балабіна. К.: ВІКНУ, 2012. С. 122.
23. Толк І.В., Мартинюк В.В., Судніков О.І. та ін. Методичні рекомендації з розроблення нормативних документів підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України. К., 2016. 29 с.

Балабин В. В. Требования к военному переводчику

Аннотация. Автор анализирует основные требования к военному переводчику, которые должны быть учтены при разработке новых стандартов высшего образования и профессиональных стандартов на основании изучения функций служебной деятельности, уточнения содержания и структуры профессиональной компетентности военного переводчика, что является одной из задач теории военного перевода.

Ключевые слова: переводоведение, теория военного перевода, военный переводчик, требования к военному переводчику.

Balabin V. Requirements for the military interpreter

Summary. The author analyzes the basic requirements for the military interpreter, which should include the demands of new higher education and professional standards on the basis of the study of the military interpreter's official duties, tasks and functions, which also constitutes one of the tasks of the theory of military translation.

Key words: translation studies, theory of military translation, military interpreter, requirements for the military interpreter.